

УДК 004.5; 316.6

DOI: 10.33402/ukr.2020-33-411-421

Наталія МЕХ

*доктор філологічних наук, професор
провідний науковий співробітник Українського етнологічного центру
Інституту мистецтвознавства, фольклористики
та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5846-505X>
e-mail: mno_logos@ukr.net*

Олег МЕХ

*доктор економічних наук, професор
завідувач відділу системних досліджень науково-технологічного потенціалу
ДУ «Інституту досліджень науково-технічного потенціалу
та історії науки ім. Г. М. Доброва НАН України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8550-8641>
e-mail: oatekh@ukr.net*

ІНФОРМАЦІЙНО-ТЕХНОГЕННИЙ ФАКТОР І ЛЮДИНА: ПСИХОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Розглянуто проблему інтеграції науково-технічного прогресу, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій у життя людини, появу безальтернативного рівня залежності індивіда від інформаційно-техногенних факторів у психолінгвістичного аспекті. Представлено аналіз теоретичних і практичних передумов впливу науково-технологічної сфери на людину, зокрема інформаційно-комунікаційних технологій на її психолінгвістичний потенціал, оцінку глибини і практичних наслідків впливу та подальших перспектив.

Використано загальнологічні наукові методи аналізу та синтезу проблеми дослідження, здійснено формалізацію результатів українських і зарубіжних джерел, систематизацію та порівняння наявних оцінок із метою виявлення суттєвих та другорядних чинників і їх співвідношень, узагальнення результатів, прогнозна оцінка перспектив.

Зазначено, що науково-технічний прогрес, змінюючи світ людини, скоригував її можливості щодо вибору інформації, критичного аналізу, формування об'єктивних рішень – людині все більше надається не інформація для аналізу, а висновки, відтак існування й залежності від інформаційних технологій виходить із розуміння, що їх створення – проєкція внутрішнього світу людини, її поглядів і мотивів. Висновано, що залежність – зворотна сторона технологічного комфорту, умов життя та спілкування; водночас конкуренція вимагає постійного оновлення людьми знань про технології, що тільки посилює цю залежність, особисті енергетичні витрати, психологічну втому, проблеми мотивації. Зазначено, що як наслідок порушується одна з умов ефективного

існування людини в інформаційно-комунікаційній системі – синхронізація процесів обробки інформації, що негативно впливає на психолінгвістичному рівні.

Вказано, що рівень залежності людини від технологій – безпрецедентний, подальше розширення, а також використання з корисливою метою тільки погіршить, зокрема психолінгвістичні, перспективи. Констатовано, що покращення ситуації не лежить у технологічній площині, адже полягає в підвищенні рівня суспільної моралі, етосу людини та спільноти.

Ключові слова: науково-технологічна сфера, інформаційно-комунікаційні технології, психолінгвістика, інтеграція, вплив.

Розвиток людської цивілізації на всіх її історичних етапах і в більшості сферах залежить від впливу результатів людської винахідливості та відповідного науково-технічного й технологічного прогресу. Не виняток і внутрішні духовні, психологічні, соціально-культурні процеси людського особистого та колективного буття, які корелюються або визначаються навколишнім природним середовищем. Основне місце у формуванні цих процесів належить особистій та масовій комунікації.

Ефективність людського спілкування залежить від обробки людиною наявної в неї інформації за участю її когнітивного потенціалу, від стану цього потенціалу, а також якості інформації та технологій її передачі. Однак у цьому процесі щодо всіх його складових за останнє століття під тиском науково-технічного прогресу, зокрема нових технологій комунікації, відбулися фундаментальні зміни. Глибина впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в особисті та суспільні відносини, процес прийняття й обробки людиною інформації така, що можна говорити про її повну залежність від них.

Розвиток постіндустріального інформаційного суспільства відбувається на основі поглиблення інтеграції між людиною та техніко-технологічним світом, набуваючи глобальних масштабів й ускладнюючись через нові ІКТ. Вплив науково-технологічної сфери (НТС), за результатами четвертої хвилі науково-технічної революції, відбувається через впровадження кіберфізичних систем (КФС), ознака яких – **інтеграція** когнітивного рівня з фізичним аж до їх повного об'єднання у проєктах «штучного інтелекту» (ШІ), розумних міст, безпілотних механізмів та кібернетичних організмів. Отже, визнаємо не тільки те, що залежність людини від техніки й технологій дійшла до нового рівня, а й те, що це має нові особисті та суспільні наслідки. Вони були і є незворотніми, адже історично техніко-технологічний прогрес, створюючи нові конкурентні «можливості» (зброя, ткацькі верстати, атомна енергетика, генетичне конструювання генома тощо), переводив людство на нові щаблі техногенних ризиків і наслідків помилок у використанні таких можливостей.

На відміну від минулого, коли людина одержувала інформацію через безпосереднє спостереження, сьогодні більша її частина поглинається через **ретрансляцію у вигляді копій**. У багатьох випадках питання джерела інформації або її підтвердження неактуальне. Тому новою та ще не усвідомленою проблемою, складність якої важко переоцінити, є **домінування над людиною** ІКТ, які не тільки забезпечують її інформацією, але **прямо «готують» для неї висновки**. Ускладнює ситуацію і необхідність постійного освоєння нових ІКТ та оновлення знань щодо них.

Усе це вказує на появу нового, потужного та такого, що зростає у своїх масштабах, *інформаційно-техногенного фактору (ІТФ)* і його домінування над особистими когнітивними можливостями людини, її психологічним і духовним станами, особистою і колективною свідомістю, здібностями до якісної обробки інформації, формування об'єктивних висновків тощо. Отже, вплив ІТФ на психологічний стан та відповідні процеси в людині прямо означає і вплив на психологічні аспекти мовотворчості (сприйняття та виробництва), які й становлять *предмет психолінгвістики*.

Проблеми *психолінгвістики* і *ІТФ* (природа останнього постійно трансформується та не підлягає чіткому усвідомленню більшістю людей) прямо пов'язані і стали джерелом не лише зміни особистої та масової свідомості, а й джерелом масових соціально-культурних змін. В окремих випадках розуміння психолінгвістичних аспектів дозволяє ефективно використовувати ІКТ у повсякденному житті не тільки з позитивними, а й негативними наслідками (політичні, економічні маніпуляції, вплив на поведінкові установки, зміни когнітивних упереджень тощо). Загалом розвиток відносин між людиною і світом технологій проходить шляхом змін професійного та внутрішнього світу людини. Посилюючи тиск, ІТФ продовжує його трансформації, а найбільш потужне сучасне проникнення у сфери діяльності, які раніше були притаманні лише людині, творять компанії-розробники комп'ютерно-інформаційного продукту глобального рівня («Google», «Amazon», «Apple», «Microsoft», «IBM», «Facebook» тощо). Нові технології вже тривалий час ведуть не тільки автономний пошук інформації, її збір і обробку, а й долучилися до вирішення *творчих* завдань (компанія «JPMorgan» залучила розробника ШІ до написання *реklamних текстів*)¹.

Оскільки виконання подібних науково-технічних проєктів беззаперечно вимагає одночасного розуміння та практичного використання глибоких знань про дію людської психології і правил складання специфічних текстів, це означає, що розробники активно застосовують знання з *психолінгвістики*. Іншими словами, через міждисциплінарне поєднання знань (природний процес у науці) зі сфер інформатики, психології, лінгвістики, філософії, біології, соціології, антропології та рухаючись у напрямі їх інтеграції, науковці не просто далі зближують ІКТ у їх технічній природі з людською, вони збільшують рівень знань про використання в технологіях нових горизонтів людської природи, серед яких і зв'язок мовотворчих процесів із психологічними, що і зумовлює актуальність статті.

З часів створення Питиримом Сорокіним (Pitirim Sorokin) *теорії соціального життя* (простіша модель суспільства у взаємодії декількох індивідів), Джорджем Гомансом (George Homans) *теорії соціального обміну* (прагнення людей до винагороди, взаємного обміну, психологічне в основі соціального) та введення у 1950-х роках Джоном Аленом Барнсом (John Allen Barnes) терміна *соціальна мережа* проблемам соціальної взаємодії індивідів, існуванню соціальних груп присвячено багато робіт із широким полем структурних, культурних, духовних аспектів.

Аналіз наявних досліджень показує, що розвиток техніки і технологій комунікації, досягнувши в новому столітті нових масштабів, надав суспільним процесам

¹ Cheng M. JPMorgan Chase has an AI copywriter that writes better ads than humans can. URL: <https://qz.com/work/1682579/jpmorgan-chase-chooses-ai-copywriter-persado-to-write-ads> (дата звернення: 19.06.2020).

надзвичайного поштовху, змінив кількісні та якісні показники рівня їх інтеграції. Серед питань, які активно розробляли вітчизняні й іноземні науковці, як загальні, так і цілком специфічні аспекти, зокрема розвиток інформаційних технологій та їх вплив на суспільство (Андрощук, 2014); основи комунікації (Почепцов, 1999); взаємозв'язки між технологією, культурою, часом (Еріксен, 2004); проблеми входу індустріальної економіки в інформаційну епоху (Клодт, 2006); вплив інформаційної епохи на суспільство і культуру (Кастельс, 2007); інформаційні технології в інституційних перетвореннях, інтеграція країн у світовий інформаційний простір (Флор, 2004). Виділяються дослідження, присвячені особистим наслідкам впливу ІКТ на людину та суспільство, питанням адаптації до інфосфери, вдосконаленню процесів управління інформаційними ресурсами на практиці (Горова, 2017); інформаційній гігієні й попередженню негативного впливу на психічне, фізичне та соціальне благополуччя особи (Халамендик, 2008); сутності й засобам маніпуляції свідомістю, нейролінгвістичному програмуванню, сугестивним технологіям (Петрик, Присяжнюк, Компанцева, Скулиш, Бойко, Остроухов, 2001); специфіці впливу інформаційних технологій на мораль (Семиколенов, 2006); контролю інформаційних технологій над розумом людини (Почепцов, 2012). Нової актуальності набувають роботи, присвячені використанню ІКТ у конфліктах, війнах, прогнозуванні майбутнього, психолінгвістичному дискурсі, у соціальних мережах, сервісах блогосфери в умовах гібридної війни, у встановленні соціального контролю (Компанцева, 2018); в інформаційних технологіях, конфліктах та мережевих війнах, у технологічному конструюванні майбутнього (Почепцов, 2009) тощо.

Водночас зазначені дослідження теоретичних і практичних аспектів проблем впливу технологій на світ людини (свідомість, психологічний стан, процеси вербалізації, адаптації й безпеки в кіберпросторі) **потребують введення нових елементів**, пов'язаних, зокрема, з визначенням рівня як прямої фізичної, так і психолінгвістичної залежності індивіда від технологій, з подальшими перспективами залежності, аналізом ІКТ за рівнем потужності впливу, появою феномена зворотнього індивідуального впливу людини через приватні засоби ІКТ на інформаційне поле.

Мета статті – аналіз теоретичних і практичних передумов, а також наслідків впливу ІТФ на особисту свідомість, психологічний стан та процеси вербалізації (психолінгвістичний аспект), виокремлення найвпливовіших ІКТ зі збору, обробки й інформаційного впливу, фіксація проблеми наростання деструктивного зворотнього впливу окремої мовної особистості на культурно-інформаційне поле, прогнозування тенденцій розвитку.

Відповідно до мети використано такі загальнонаукові методи пізнання, як аналіз вітчизняних і зарубіжних джерел, систематизація та порівняння даних аналізу з метою виявлення співвідношення рівнів розробленості проблеми, узагальнення результатів аналізу, встановлення спільних суттєвих ознак, імовірнісне прогнозування перспектив.

Під тиском науково-технічного та технологічного прогресу чергове поглиблення зв'язків між інформаційними, психологічними, біологічними й іншими спорідненими елементами людської цивілізації вкотре призвело до її зміни та утворення нової форми – інформаційно-техногенного світу. Фундаментальні зміни заторкнули всі сфери людської життєдіяльності, наявні соціально-економічні, суспільно-комунікаційні відносини тощо. Відповідно зазнали змін соціально-психологічні та

соціокультурні чинники, які завжди мали визначальне значення для людини і її внутрішнього світу. Так, зрештою, вкотре в історії змінилася і сама людина, і тип суспільства (інформаційне).

Водночас відомо, що зміни ніколи не розповсюджувалися рівномірно і цивілізаційне розшарування між регіонами, країнами, суспільствами під тиском науково-технічного прогресу загострює не тільки вже наявні соціально-економічні, соціокультурні чи інші проблеми, але і створює нові.

Так, темпи особистого пристосування людини до світу технологій, їх вивчення та професійного освоєння все більше збігаються з темпами впровадження нових технологій, їх ускладнення й безперервного оновлення. Все частіше терміни переходу людиною і суспільством на нові технології значно довші за терміни появи ще новіших або їх удосконалених версій. Під тиском швидкої зміни вимог до технологічної конкурентоспроможності індивіда, його психологічний стан, когнітивні можливості та гармонійний розвиток як багатокomпонентний внутрішній комплекс починають перебувати у стані постійної емоційної напруги. Так поглиблення розуміння ситуації ускладнення міжсуб'єктної комунікації, переорієнтації більшості сторін й умов людської діяльності на інформаційну складову, поглиблення масштабів залежності людини від ІКТ, а також необхідність прогнозування ситуації у майбутньому обумовлюють необхідність уточнення окремих аспектів, передумов і наслідків вказаних тенденцій.

До головної з передумов належить саме розуміння того, що природа нових наукових знань, відкриттів, світ нової техніки і технологій, а також сам процес їх винайдення, створення та вдосконалення, – пряма проєкція та продовження внутрішнього світу людини, її поглядів, потреб, мотивів тощо.

Про розвиток інтернету Мануель Кастельс (Manuel Castells) писав, що подібні технологічні системи – це соціальний продукт, а їх створення ґрунтується на культурній інформації (таке середовище сформувала культура виробників інтернету і вони були його першими користувачами)².

Окремі аспекти сучасної взаємодії людини та технологій, виникнення інформаційного суспільства або залежності від нього науковці спрогнозували задовго до розгортання цієї ситуації. Так, в основу хвильової концепції постіндустріалізму Елвін Тоффлер (Alvin Toffler) поклав інформацію, а наслідки описав як такі, що важко уявити в розумінні наявних співвідношень, у вигляді коливань економічних систем, що діють, паралічу політичних систем, руйнування особистих та моральних цінностей, трансформації технічних і енергетичних систем, створення розумного середовища, революціоналізації інфосфери³. Про інформаційну епоху й концепцію панування знання як джерела продуктивності мережевої економіки М. Кастельс написав, що ситуацію спровокувала сама інформаційно-технологічна революція та інформаціоналізм як матеріальна основа нового суспільства. При інформаціоналізмі виробництво благ, зокрема і створення культурних кодів, залежить від інформаційних технологій як їх серцевин⁴. Отже, *постіндустріальне інформаційне*

² Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства. Київ, 2007. 304 с.

³ Тоффлер Е. Третя хвиля. Київ, 2000. 480 с.

⁴ Кастельс М. Інтернет-галактика... 304 с.

суспільство, третя технологічна хвиля Е. Тоффлера, *інформаційна епоха* М. Кастельса – терміни, які описують нову інформаційно-технологічну парадигму як явище, що не тільки з'явилося у результаті четвертої хвилі науково-технологічної революції і яке перетворило інформацію на домінуючий товар, але основою котрого, на принципову відмінність від індустріальної епохи, є віртуальний компонент (безконтактна інформаційна взаємодія). Також зазначимо, що нова інформаційно-технологічна система все більше набуває ознак цілісності, оскільки її основними компонентами стають взаємоінтегровані елементи, зокрема *кіберфізичні системи*, головним рушійним процесом – *креативність* (діяльність індивіда у творчому стані), а основою комунікації та управління системою – мережа.

Загалом закінчення в багатьох країнах світу етапу домінування індустріального типу суспільства й перехід до постіндустріального відбулося не просто на основі перетворення інформації на головну продуктивну силу або головний соціокультурний чинник, воно стало результатом набуття ІКТ глобальних масштабів та утворення інформаційно-мережевого суспільства. Тому теоретичні уявлення про мережеві суспільства Е. Тоффлера, М. Кастельса й інших однаково ґрунтуються на розумінні домінування горизонтальних соціальних зв'язків, попиті на ІКТ і впливі медійних сервісів, що зростає.

Водночас поява термінів на кшталт «*віртуальна спільнота*», «*мережеві співтовариства*» тощо вказує не тільки на факт утворення нових скупчень, покликаних вирішувати окремі соціальні завдання та проблеми, але і на добровільну передачу людиною частини особистої інформації під загальне підпорядкування. І саме в цій частині, зокрема в передачі приватної інформації та зростанні її обсягів, відповідно зростає й рівень залежності особи від технологій. Тому найімовірніший сценарій подальшого розвитку такої, згідно з яким тенденції посилення безальтернативної залежності індивіда від ІКТ, разом із вимогами до постійного удосконалення знань про них, а також психологічним дискомфортом, що зростає, тільки поглиблюватимуться.

У багаторічних дослідженнях еволюції соціальних медіа Фредерік Кавацца (Frederic Cavazza) показує, що кожен із наявних інформаційно-комунікаційних сервісів, чи то у сфері публікацій (WordPress, Blogger, TypePad, Medium, Wix, Weebly, Ghost, SquareSpace, Wikipedia), звукового, графічного або відеоконтенту (YouTube, Vimeo, Dailymotion, Twitch, Periscope, Instagram, Flickr, Imgur, Giphy, Pinterest, Behance, Deezer, Pandora), мобільних повідомлень, сповіщень (WhatsApp, Facebook Messenger, SnapChat, iMessage, BBM, Android Message, Duo, Telegram, Skype, Viber), професійного спілкування (LinkedIn, Viadeo, Xing, Slack, HipChat, Chime, TalkSpirit), демонструє з року в рік стійке та перспективне нарощування як кількості користувачів, так і технологічних можливостей⁵. При цьому Ф. Кавацца наголошує, що основна особливість розвитку соціальних мереж та сервісів комунікації останніх років – перехід домінуючої частки онлайн-часу на мобільні засоби (адаптація усього наявного контенту до смартфонів), а також переміщення процесу передачі інформації в напрямі відеоконтенту⁶.

⁵ Cavazza F. Social Media Landscape 2017. URL: <https://fredcavazza.net/2017/04/19/social-media-landscape-2017/> (дата звернення: 22.06.2020).

⁶ Там само.

Враховуючи, що інформаційний потік, яким щоденно користується пересічний індивід, ускладнюється та зростає, то зрозуміло, що зменшується час, який споживач може виділити окремому інформаційному повідомленню, сюжету. Тому перехід більшості інформаційно-комунікаційних засобів до наочного виду передачі інформації, зокрема до відеоконтенту (фізіологічно людина сприймає більшість інформації візуально, а швидкість її сприйняття на порядки перевищує швидкість сприйняття тексту), виглядає зрозумілим і обґрунтованим кроком. Разом із тим необхідно пам'ятати, що попри значне збільшення засобами інформації і комунікації візуального контенту (для ефективності сприйняття), постійне зростання обсягів інформації, зміни її якості й ускладнення, появу дисперсних комунікацій, а також через розшарування самого рівня особистих людських можливостей із сприйняття та обробки інформації, людина все частіше робить помилкові висновки про контроль над ситуацією.

Отже, соціальні мережі стали домінантними соціально-психологічним і соціокультурним чинниками, а їхній вплив відчувається на всіх сферах людської життєдіяльності. Стійке нарощування обсягів залучення індивідів до соціальних та професійних мереж, як і подальша їх залежність, головню визначається можливостями, які ті надають суб'єктам. Так, мережі наукової комунікації надають ученим такі можливості: створення особистих профілів і веб-сторінок (бібліографічні довідки, виклад публікацій, зберігання посилань, додавання цитат), блогів; підвищення рівня кваліфікації (онлайн освіта); пошук співвиконавців або консультантів наукових досліджень; пошук вакансій; доступ до наукових бібліотек і реферативних баз даних; підписка на тематичні наукові публікації; рецензування (відгуки, рекомендації); вплив на рейтинги й персональні вебометричні індекси; географічна візуалізація себе й інших (на карті світу). Цей кібернетичний функціонал (покращені умови спілкування, засоби особистого представлення, нові рівні віддаленої масової комунікації) робить мережеві інформаційні ресурси (наукові журнали, наукометричні бази даних (Web of Science, Scopus, Web of Knowledge тощо)) ефективною частиною глобальної наукової системи, чинником особистого впливу одного науковця на інших, елементом поглиблення інтеграції наукових установ тощо.

Однак феномен науково-технічного прогресу в тому, що вирішуючи одні проблеми, він ускладнює і створює нові, змінює «ритми життя» та саму природу людини. Як уже зазначено, технологічні покращення «зон індивідуального комфорту» своєю зворотною стороною мають обсяги інформаційних потоків, що зростають, особисту технологічну залежність, яка збільшується, ускладнення проблем на тлі зменшення часу на їх аналіз та пошук шляхів вирішення, збільшення випадків ігнорування аргументів й автоматичного (стереотипного) реагування. Отже, утворюються нові особисті проблеми, які ведуть до збільшення емоційної напруги індивіда, трансформації соціально-психологічних установок і подальших змін у зв'язках між мовою та мисленням, вербалізації думок тощо.

Логіка цих процесів вказує на те, що ситуація з психологічним станом індивіда ускладнюватиметься через невпинність зростання міжособової конкуренції, обсяг інформації, які щоденно мають бути опрацьовані, вимог й темпи оновлення споживачами знань і навичок використання нових ІКТ. На відміну від темпів науково-технічного прогресу, темпи пристосування більшості людей до нього не збігаються, а в багатьох випадках їх можливості просто обмежені. Переходячи в

перманентний стан, тиск ІТФ призводитиме до підвищених енергетичних витрат і накопичення людиною індивідуальної втоми, втрати мотивації до ефективної аналітико-синтетичної обробки інформації, розширення списку когнітивних упреждень, підвищення суб'єктивізму, корекції поглядів тощо.

Наростання негативного впливу на пам'ять, сон, увагу людини посилює навантаження на роботу одного з головних режимів її функціонування в інформаційно-комунікаційному просторі – нейробіологічної *синхронізації* (процесів обробки інформації в мозку, ліквідації відмінностей, забезпеченні єдності). І хоча йдеться не про прямиий, а поступовий і накопичувальний ефект, вплив ІТФ на нейробіологічний рівень особистості (пряме відношення до вербальних можливостей, форм, змісту, вербалізації думок тощо) не можна недооцінювати, адже подекуди він стає визначальним.

Важливі напрями досліджень перспектив і наслідків взаємозв'язку світу людини та технологій, змін потенційних можливостей індивіда залежно від його психологічного стану тощо – ті, які лежить у межах міждисциплінарних наукових проєктів, зокрема в напрями когнітивістики.

Окрім згаданих ІКТ і мережевих сервісів, які є відкритими ресурсами і стали головними дійовими особами сучасної інформаційної епохи, з'являються технології, про які мало написано або про них не згадують зовсім, але вони вже встигли зробити певний «переворот» у межах технологічних систем. Техніко-технологічне ускладнення комп'ютерних мереж та відповідного програмного забезпечення щодо збору й обробки інформації дозволило залучити до процесу аналізу надзвичайні за розмірами інформаційні масиви, які не обмежуються окремими базами даних, окремими ресурсами чи мережами. Йдеться про всю наявну (глобально) інформацію.

Поняття наявного світового масиву інформації або всіх даних, разом із розумінням різноманітності цих даних, необхідних умов і швидкості їх обробки, а також разом із необхідним технологічним потенціалом (сервісами), зокрема такими, як штучні нейронні мережі (створені за аналогією з біологічними) одержали назву феномена «великих даних» («*Big Data*»). Сконцентровані в потужних дата-центрах, вони збирають з усіх взаємопов'язаних технічних засобів зв'язку індивіда (всіх джерел), усю без винятку інформацію про об'єкт або предмет дослідження, не розділяючи її на важливу чи неважливу, обробляють та ретранслюють до споживача, створюючи потужний зворотній зв'язок. Наголосимо, що в наявних умовах сам процес збору інформації, її обробка та подальша передача відбуваються автоматично, без участі людини (комп'ютерними програмами з якостями штучного інтелекту), без зупинок. Враховуючи, що сучасна людина майже повністю змушена вести всі (професійні та приватні) справи в «електронно-цифровому режимі», то збір такої інформації для технологій не проблема.

Водночас повне залучення людини до світу технологій та віртуальної реальності обертається тим, що за допомогою зазначених ІКТ людині все більше надається не інформація або дані для аналізу, а вже готові «висновки», «факти», «права», «істина» чи певні конструкти, які не потребують самостійного критичного осмислення – «аналізувати більше не потрібно». У таких умовах об'єктивна реальність, яка за своєю природою і так не є доступною для повного пізнання, стає ще більше ілюзорною, а суб'єктивна – масовою, штучно зрегульованою, особисто налаштованою та розподіленою.

Отже, одержання повної «інформаційної картини» життєдіяльності як окремого індивіда, так і суспільства в цілому, дозволяє побудувати технології майже необмеженого контролю над ними. У таких умовах під залежність потрапляє, зокрема, і морально-психологічний, емоційний стани суб'єкта дослідження або впливу (людина та її свідомість, вербальні можливості тощо).

Ускладнює проблему й те, що будь-яка технологія може використовуватись як на благо, так і навпаки. Це цілком стосується ІКТ та їх використання з корисливою метою на фоні інформаційного світу, що наростає і домінує. Тоді психологічний та лінгвістичний потенціал індивіда опиняється у ще більшій зоні ризику.

В умовах, коли зростання й ускладнення наявних масивів інформації доходить до рівня, який фізично не може бути сприйнятий людиною у повній мірі, вона змушена утворювати власні суб'єктивні фільтри або розумові конструкти, котрі полегшують її сприйняття та впорядкування. Однак подібні інструменти переважно суб'єктивно спрощені і такі, що не відповідають вимогам реальності. Крім того, з різних соціально-політичних та соціально-економічних причин через ІКТ розповсюджується інформація, частка якої тільки зростає, у формі, що не потребує перевірки, критичного погляду, має сприйматись і, на жаль, сприймається багатьма як догма.

На думку Георгія Почепцова, епоха постправди приходить разом із соціальними медіа, коли значно зростають обсяги інформації, яку одержує сучасна людина. І головне, на думку вченого, *не обсяги, а принципова зміна парадигми породження та одержання інформації*. Світ поступово перейшов від монологічної форми до діалогічної (суперечки не заохочуються, але дозволені) та увійшов у час дисперсних комунікацій, які мають справу з «нецінною» інформацією. Соціальні мережі дають можливість самовиявлення для всіх. Однак новини дисперсної комунікації не мають жодного сенсу, бо сама дисперсна комунікація позбавлена авторитетності. Гібридні комунікації приховують реальну мету комунікатора⁷.

Зворотна сторона входження людини в інформаційне середовище – це те, що все більше людей і цілі суспільства, отримуючи технічні та технологічні можливості, самі стають учасниками або творцями інформаційної реальності. Через ті самі сервіси (соціальні мережі, канали для відеоконтенту тощо) майже кожен, перебуваючи під постійним тиском інформації, що надається в режимі «нон-стоп» і яка не підлягає особливій перевірці, стає джерелом подальшої її передачі. У таких умовах глобальної актуальності набуває проблема якості інформації.

Значного посилення зазначені проблеми набувають на тлі проходження суспільством через політичні й соціально-економічні трансформації, зміни державного ладу, злами попередніх уявлень про соціально-економічні відносини та норми, переорієнтації ерархії потреб від духовних до базових (фізіологічних, безпекових). В Україні все це пов'язано з наслідками періоду трансформацій 1990-х років, коли домінантна частина суспільства, витрачаючи більшість часу на задоволення базових потреб, не мала мотиву розвивати потреби вищого рівня (духовний розвиток, самореалізація). У результаті відбувається погіршення стану наявних когнітивних упреждень, посилення домінування прагматичних підходів, ігнорування суспільних благ, поява антинаукових концепцій. Загострюється проблема, на перший погляд

⁷ Почепцов Г. Г. Фейки та інші гібридні комунікації. URL: https://dt.ua/SOCIUM/feyki-ta-inshigibridni-komunikaciyi-268852_.html (дата звернення: 25.06.2020).

не значна, суспільної інноваційної культури (знань про закономірності розвитку науки, інноваційних і технологічних процесів), зокрема до рівня зникнення.

Отже, розвиваючи людські можливості й перетворюючи навколишній світ, наука вже традиційно підвищує і ризики для людини. На сучасному етапі інформація не фігурально, а буквально перетворюється на засіб виробництва, товар, зброю, а людська цивілізація – на інформаційно-техногенну.

Всебічний розвиток людини, її когнітивно-творчого потенціалу, а також потреби в гармонійному спілкуванні вимагають вільного вибору інформації, можливості її критичного аналізу, прийняття вільних, не нав'язаних рішень, конкуренції, відсутності системних обмежень тощо. Стійкий психологічний стан відповідно визначає наявність усталених процесів мовотворчості. Однак у сучасному інформаційному світі і по суті, і по формі все відбувається навпаки, зменшуючи виконання необхідних умов.

Під впливом чергової хвилі проривних наукових відкриттів і створених на їх основі технологічних новацій формується інформаційно-техногенна система, яка змінила життя людини не залежно від її розуміння ситуації. Основні результати цих змін такі: *безальтернативна залежність людини (більшість дій) від техніки і технологій; поглиблення інтеграції природи людини й технології до рівня фізичного об'єднання; лавиноподібне зростання обсягів інформації, утвореної технологічними сервісами як за участю людини, так і «штучного інтелекту» (ретрансльовані копії, готові висновки, факти, істини); гальмування процесу та зменшення обсягів індивідуальної аналітичної діяльності, послаблення сили аргументів та зростання автоматичного, стереотипного реагування; зростання емоційної напруги, психологічної навантаги, стресових станів тощо.*

Ці зміни скоригували соціально-психологічні та соціокультурні чинники, безпосередньо вплинули на мовленнєву діяльність людини, посилили залежність її вербальних процесів, зв'язків між мовою і мисленням, формою та змістом думок від результатів діяльності ІТФ. Водночас зрозуміло, що з великою вірогідністю розширення залежності людини від ІТФ як екстенсивним, так і інтенсивним шляхом буде продовжено. Враховуючи це, зокрема в аспекті розвитку особистого психологічного та лінгвістичного потенціалів, висновки про те, що вихід зі стану залежності й психологічної напруги не можна знайти через технічні рішення, а лише підвищенням рівня суспільної моралі, етосу людини та спільноти, апелюванням до вищих духовних цінностей будуть лише знаходити підтвердження.

REFERENCES

1. Castels, M. (2007). *Internet-halakyta. Mirkuvannia shchodo Internetu, biznesu i suspilstva*. Kyiv: Vakler [in Ukrainian].
2. Cavazza, F. (2017). *Social Media Landscape 2017*. Retrieved from: <https://fred-cavazza.net/2017/04/19/social-media-landscape-2017/> [in English].
3. Cheng, M. (2019) *JPMorgan Chase has an AI copywriter that writes better ads than humans can*. Retrieved from: <https://qz.com/work/1682579/jpmorgan-chase-chooses-ai-copywriter-persado-to-write-ads> [in English].
4. Pocheptsov, H. H. (2018). Feiky ta inshi hibrydni komunikatsii. Retrieved from: https://dt.ua/SOCIUM/feyki-ta-inshi-gibridni-komunikaciyi-268852_.html [in Ukrainian].
5. Toffler, E. (2010). *Tretia khvyliya*. Kyiv: Vsesvit [in Ukrainian].

Nataliia MEKH

Doctor of Sciences in Philology, Professor,
Leading Researcher at the Ukrainian Ethnological Center
M. T. Rylskiy Institute of Art Studies, Folklore Studies and Ethnology of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5846-505X>
e-mail: mno_logos@ukr.net

Oleh MEKH

Doctor of Sciences in Economics, Professor,
Head of the Department Systematic Research of Scientific and Technological Potential
Dobrov Institute for Scientific and Technological Potential and Science History Studies
of the NAS of Ukraine
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8550-8641>
e-mail: oamekh@ukr.net

INFORMATION AND TECHNOGENIC FACTOR AND HUMAN: A PSYCHOLINGUISTIC ASPECT

The article deals with the problem of integration of scientific and technological progress, in particular information and communication technologies in human life, the emergence of an alternative level of dependence of the individual on information and technogenic factors in the psycholinguistic aspect.

Analysis of theoretical and practical prerequisites of influence of scientific and technological sphere on a person, particularly information and communication technologies on its psycholinguistic potential, estimation of depth, and practical consequences of influence and further prospects.

The general scientific methods of analysis and synthesis of the research problem were used, formalizing the results of domestic and foreign sources, systematization, and comparing existing estimates to identify significant and minor factors and their correlation, generalization of results, forecasting of prospects.

Scientific and technological progress in changing man's world has adjusted his ability to choose information, analyze it critically, and formulate objective decisions. More and more people are given not information for analysis but conclusions. The existence of human dependence on information technology comes from the understanding that their creation is a projection of the inner world of man, his views and motives. Therefore, dependence is a downside to existing technological comfort, living conditions, and communication. At the same time, competition requires constant updating of people's knowledge of technology, which only exacerbates this dependency, personal energy costs, psychological fatigue, and problems of motivation. One of the conditions for effective human existence in the information and communication system is violated - synchronization of information processing processes, which negatively affects the psycholinguistic level.

The level of human dependence on technology is unprecedented, and further expansion and self-interest will only worsen, in particular psycholinguistic perspectives. The improvement of the situation does not lie in the technological plane, as it increases the level of social morality, an ethos of man and community.

Keywords: scientific and technological sphere, information and communication technologies, psycholinguistics, integration, influence.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2020
33

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 33. 540 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії України, а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують українсько-угорську наукову співпрацю, аналіз мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст. та за діалектними джерелами, а також дослідження проблеми інтеграції науково-технічного прогресу (психолінгвістичний аспект).

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу підручників з української літератури XIX століття в університетській системі, особливостей зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття, а також дослідження поезії – віршів Шевченка та урбаністичних віршів Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича.

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2020. Vol. 33. 540 p.

The collection unites studies in history, linguistics, and literary studies.

Articles of the historical section reveal current problems in Ukraine's history and contain research about famous people and their importance in forming Ukrainian statehood.

Linguistic studies represent Ukrainian-Hungarian scientific cooperation, analysis of linguistic phenomena based on the materials of the 16th-18th centuries and dialect sources, and research on the problem of integration of scientific and technological progress (psycholinguistic aspect).

Research on literary studies focuses on the analysis of textbooks on Ukrainian literature of the 19th century in the university system, the features of the events of World War II in the prose of Russia, the USA, and Hungary of the 20th century, as well as a study of poetry - poems by Shevchenko and urban poems by George Heim and Bohdan Ihor Antonych.

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 9 від 03.12.2020 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., проф. (Україна)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Паршин Ілля. Маловідома згадка про грамоту Луцького єпископа від 1319 року	3
Войтович Леонтій. Стільсько: між фактами і вигадками.	13
Пашук Володимир. Греко-католицьке духовенство – важливий соціальний чинник формування товариства «Просвіта»	38
Кондратюк Костянтин, Коцюмбас Ореста. Академічна гімназія у Львові (1849–1914)	50
Руда Оксана. Роль політичної партії «Мізрахі» в розвитку єврейського приватного шкільництва у міжвоєнній Польщі	69
Chotary Jurij. Plona Zginyi, the symbol of freedom and courage	81
Пагіря Олександр. Від співпраці до ворожнечі: протистояння Карпатської Січі та чехословацьких органів безпеки на зламі (1938–1939)	90
Ільницький Василь, Батюк Тарас. Боротьба радянських репресивно-каральних органів проти підрозділів тактичного відтинку 22 «Чорний ліс» (1946–1947)	111
Артимишин Юлія. «Закерзоння» як концепт: лінія–кордон–терен–втрачений регіон?	137
Боднар Галина. «Постійно відчували цензуру і відповідну планку над собою»: Львівський університет імені Івана Франка в 1970-х – середині 1980-х років (структура, викладачі, кадрова політика)	157
Піх Олег. Геополітичні розбіжності як чинник відносин Польщі та Росії (1994–2004)	177
Артимишин Павло. Харківські угоди 2010 року: візії політичних, медійних та експертних середовищ в Україні	194
Krasivskyi Orest, Pidberezhnyk Nadiia. Problems of nation-building processes in Ukraine at the present stage	214
Попко Сергій. Військово-політична співпраця України з НАТО: особливості імплементації програм співробітництва (кінець ХХ – початок ХХІ століття).	222
Матіїв Юлія. Соціальна політика в дискурсі політичних партій на позачергових виборах до Верховної Ради у 2014 році.	234
Воєнна історія	243
Підшибякін Сергій. Іловайська трагедія 2014 року в дискурсі української громадської думки	243

Полтавець Юрій. Особливості навчального процесу в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного на сучасному етапі	260
Постаті	270
Патер Іван. Іван Пулкою – український патріот, політик, державник	270
Сова Андрій. Освітньо-виховна діяльність Івана Боберського в Канаді.	294
Каменцев Денис. Публіцистична діяльність Володимира Сальського	306
Галів Микола, Огар Анна. «Член ОУН» Варвара Степанівна Журбенко: доля репресованої вчительки (за матеріалами архівно- кримінальної справи)	318
Кравець Наталія. Архівно-слідча справа Василя Проходи як історичне джерело	331
Костишин Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана в 1920–1960-х роках	342
Романюк Михайло. Життєвий шлях Лицаря Срібного хреста заслуги УПА Івана Червака («Дністрового»).	352

МОВОЗНАВСТВО

Барань Єлизавета, Барань Адальберт. Внесок Іштвана Удварі в реабілітацію наукової спадщини Антонія Годинки	364
Осінчук Юрій. Церковнослов'янські запозичення в лексичній системі української мови XVI–XVII століть	379
Ястремська Тетяна. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення.	394
Мех Наталія, Мех Олег. Інформаційно-техногенний фактор і людина: психолінгвістичний аспект	411

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Генц Адріана. Історія літератури чи філологічні студії: підручники з української літератури XIX століття в університетській системі	422
Барань Адальберт. Особливості зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття (за романами Василя Гроссмана «Життя і доля», Джеймса Джонса «Віднині і повік», Імре Кертеса «Знедоленість»)	433
Шкраб'юк Петро. У житті й боротьбі – разом (чотири силуетки про незвичайних жінок України)	448
Пастух Тарас. Шляхи рецепції віршів Шевченка	465
Гаврилів Тимофій. Місто в модерністичній поезії. Урбаністичні вірші Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича	480

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- Мочернюк Наталія.** [Рец.]: «Живий живе гадає!»: творча спадщина і чин Івана Іванця з погляду XXI століття [на кн.]: Іван Іванець (1893–1946). Стрілецькі мемуари, творча спадщина / Упоряд. А. Яців і Р. Яців; вст. сл.: П. Гринчишин; наук. ред. і авт. вст. ст. д.і.н. М. Литвин. Львів, 2019. 476 с.: іл. 494
- Голик Роман.** [Рец.]: Львівська Ставропігія XVIII – початку XX століття: консервативна організація перед викликами модерності [на кн.]: Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Львівський музей історії релігії. Львів: Логос, 2018. 288 с. 499
- Тараніна Богдана.** [Рец. на кн.]: Максим Яременко. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 272 с. (Серія «Київське християнство», т. 4). 503
- Приступа Євген.** [Рец. на]: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій. Львів, 2019. 512 с. 512
- Міщанин Василь.** [Рец. на]: Вегеш М.М., Віднянський С.В. Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парлам. вид-во, 2020. 472 с. + Іл., ім. пок. 516
- Голик Роман.** [Рец.]: Освіта для нації: нова праця про міжвоєнну Галичину [на кн.]: Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції: монографія / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с. 526

ЮВІЛЕЇ

- Ресент Олександр.** *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* . . . 530
- Ястремська Тетяна.** Слово про Вчителя:
до ювілею Павла Юхимовича Гриценка. 533